

Investerings in immateriële vaste activa door bedrijven

Onder het begrip investeringen rekent men meestal alleen de materiële bezittingen. Een schatting van de uitgaven aan onderzoek, opleidingen, marketing en dergelijke leert echter dat de investeringen in immateriële activa substantieel zijn; deze uitgaven kwamen in 1990 overeen met 5,7% van het bruto binnenlands produkt.

Investeringsbepalen de toekomstige produktiemogelijkheden en daarmee (mede) de concurrentiepositie van een onderneming. Bedrijven investeren dus om hun voortbestaan te waarborgen. Het inzicht in de omvang van de investeringen is echter tot nu toe partieel. Over investeringen in goederen (machines, gebouwen en dergelijke) is zeer veel statistisch materiaal beschikbaar maar over investeringen in immateriële vaste activa (diensten) is relatief weinig bekend.

In dit artikel wordt nader ingegaan op de investeringen in immateriële vaste activa door bedrijven. Hierbij ligt het accent op een macro-economische beschrijving: de omvang van de investeringen in immateriële vaste activa door alle bedrijven te zamen wordt in kaart gebracht en geconfronteerd met de investeringen in materiële vaste activa¹. Eerst wordt een overzicht gegeven van de achtergronden en definitie van de investeringen in immateriële vaste activa. Daarna komen ramingen voor de periode 1975-1990 aan de orde. Besloten wordt met een aantal implicaties van de uitbreiding van het investeringsbegrip met immateriële vaste activa.

Investerings

Een definitie van investeringen zou kunnen zijn: "de verwerving van produkten waarvan het gebruik zich over meerdere produktiegangen uitstrekt". Er is veel belangstelling voor de omvang van de investeringen, omdat deze ten eerste in belangrijke mate de omvang van de produktiecapaciteit bepalen, terwijl met investeringen verder technologische vernieuwingen een bedrijf of de economie binnenvloeden. Mogelijkheden voor groei en concurrentiekracht zijn dus sterk afhankelijk van

het niveau van de investeringen.

Verder spelen investeringen een belangrijke rol bij het ontstaan van conjunctuurcycli (het zogenaamde bestedingseffect).

Traditioneel wordt bij investeringen met name aan de aanschaf van goederen gedacht. Het gaat dan om machines, transportmiddelen, gebouwen en dergelijke. In de Nationale Rekeningen bij voorbeeld omvat de post 'investeringen' alle goederen met een levensduur langer dan één jaar, waarbij de aan deze goederen verbonden diensten (bij voorbeeld installatie- en transportkosten) meegeteld worden². Bijna al het statistische materiaal en dus ook de economische analyses gaan over de omvang van de investeringen in materiële vaste activa.

Belangrijkste oorzaak voor de concentratie op de investeringen in materiële vaste activa is waarschijnlijk dat deze categorie in het verleden qua omvang veruit de grootste was. Verder zijn de definitie- en waarnemingsproblemen minder groot dan bij investeringen in immateriële vaste activa.

Echter ook in niet-materiële produkten wordt geïnvesteerd. Bedrijven verwerven financiële vaste activa door deelnemingen in andere bedrijven en door beleggingen. Over de grensoverschrijdende activiteiten van bedrijven in dit veld wordt jaarlijks door De Nederlandsche Bank gepubliceerd³. Verder investeren bedrijven in immateriële vaste activa. Grofweg kan worden gesteld dat hieronder investeringen in immateriële produkten (diensten) verstaan moet worden⁴. Echter niet alle uitgaven aan diensten zijn investeringen in de zin van de definitie: de meeste uitgaven aan diensten hebben gewoon een lopend karakter. Selectie en afbakening is dus noodzakelijk.

Immateriële vaste activa

De Nederlandse wetgever staat toe dat bedrijven een aantal uitgaven op de balans activeren onder de post 'immateriële vaste activa'. Het ligt daarom voor de hand om bij de selectie van diensten die tot de investeringen gerekend kunnen worden aan te sluiten bij de door de wetgever toegestane categorieën. Hiervan is afgezien, omdat de wetgever bij het toelaten van te activeren posten zeer terughoudend is geweest. In de Wet op de Jaarrekeningen worden vijf posten genoemd, waarvan onderzoek en ontwikkeling, rechten (auteursrecht, licenties en dergelijke) en goodwill de belangrijkste zijn.

In relatie tot de totale balanswaarde is de post 'immateriële vaste activa' overigens erg klein: de Nederlandse ondernemingen hadden eind 1988 slechts voor 3,1 mrd gulden aan immateriële vaste activa op de balans staan (0,7% van het balanstotaal)⁵. Er zijn sterke aanwijzingen dat dit een forse onderschatting van de werkelijke omvang van de immateriële vaste activa is. In de eerste plaats moedigt de wetgever de activering van immateriële vaste activa niet aan, terwijl ook de bedrijfseconomische praktijk (kosten naar voren halen en opbrengsten naar achteren schuiven) leidt tot het achterwege laten van de activering van investeringen in immateriële vaste activa⁶. Voor een meer realistische schatting van de omvang van investeringen in immateriële vaste activa zouden we daarom exploitatiekosten naar de balans kunnen 'overhevelen'. Daartoe moet eerst bepaald worden welke activa in feite op de balans gewaardeerd moeten staan. Voor goederen is dit duidelijk: het actief is bij voorbeeld een machine en op de balans

1. Dit artikel is gebaseerd op een intern CBS-rapport, dat binnenkort als CBS-publicatie zal verschijnen.

2. CBS, *Nationale Rekeningen 1989*, Voorburg/Heerlen, 1990, blz. 209-210.

3. Tabel 6.4 van de statistische bijdrage van het jaarverslag over 1990 van de Bank geeft aan dat in dat jaar totaal voor f 21,5 mrd in het buitenland geïnvesteerd is.

4. Van de definitieproblemen bij het begrip 'diensten' wordt afgezien. Voor een overzicht zie L. Drechsler, A note on the concept of services, *Review of Income and Wealth*, jg. 36, 1990, blz. 306-316.

5. CBS, *Statistiek Financiën van Ondernemingen 1988*, Heerlen/Voorburg, 1990.

6. Zie F. Krens, *Immateriële vaste activa*, Den Haag, VUGA/Euroforum, 1987.

Tabel 1. Investerings in immateriële vaste activa door bedrijven, 1975-1990, in miljoenen gulden

	1975	1980	1985	1988	1990
Totaal	8.420	14.055	20.725	24.900	28.945
Marketing	3.265	5.600	6.940	8.750	-
R&D	2.630	3.680	5.760	7.030	-
Bedrijfsopleidingen	970	1.710	2.190	2.460	-
Software	525	1.275	2.765	3.450	-
Overige ^a	1.050	1.820	3.070	3.210	-

a. Licenties, rechten, octrooien en organisatie-adviezen.

is de waarde daarvan verantwoord. Bij immateriële vaste activa gaat het om de waarde van de volgende activa:

- kennis (over een produkt, het productieproces enzovoort);
- kracht op de markten waarop een bedrijf opereert (entree-barrières, eigen niche en dergelijke);
- kracht van de interne organisatie van een bedrijf (procedures, structuur bedrijf enzovoort).

Deze drie activa overlappen elkaar weliswaar gedeeltelijk, maar ze vormen een goed handvat voor de selectie van uitgaven die tot investeringen in immateriële vaste activa gerekend zouden moeten worden.

Als uitgangspunt voor deze selectie is de CPC gekozen, een hiërarchische VN-classificatie van alle producten⁷. Met name de diensten zijn voor ons doel dus interessant. Een groot aantal hiervan leidt niet in overwegende mate tot een actief. Te denken valt aan verkoop-, transport- en horecadiensten; deze worden geconsumeerd op het moment dat ze geleverd worden. De diensten die overblijven zijn:

- onderzoek en ontwikkeling;
- softwarediensten;
- marketing;
- bedrijfsopleidingen;
- rechten (licenties, auteursrechten, octrooien en dergelijke);
- overige diensten (organisatie-adviezen, opsporingskosten natuurlijke hulpbronnen, distributie- of kennisnetwerken, goodwill en dergelijke).

Al deze diensten leiden in overwegende mate tot één van de eerder genoemde activa. Natuurlijk kunnen ook met behulp van niet-geselecteerde diensten immateriële vaste activa opgebouwd worden. Zo kunnen bij voorbeeld kwalitatief goede verkoopdiensten tot goodwill voor een bedrijf leiden. De afbakenings- en toerekeningsproblemen worden dan

echter dermate groot, dat de interpretatie van de gegevens sterk bemoeilijkt wordt. De bovenstaande categorieën sluiten ook goed aan bij die uit de literatuur, bij voorbeeld studies van de OESO⁸.

Natuurlijk staan investeringen in immateriële vaste activa niet op zichzelf. Ze maken deel uit van een integraal investeringsproces. Soms zijn zij complementair aan 'gewone' investeringen en leiden ze tot een betere benutting hiervan, bij voorbeeld opleidingen bij automatisering of nieuwe machines. Soms is de verbondenheid zelfs zo sterk dat ze één geheel zijn, bij voorbeeld een industriële robot en de bijbehorende programmatuur. Anderzijds zijn investeringen in immateriële vaste activa soms een voorwaarde voor investeringen in materiële vaste activa, bij voorbeeld uitgaven aan R&D of aankoop van licenties. Ook kunnen verschillende categorieën investeringen in immateriële vaste activa elkaars efficiëntie vergroten: een communicatiebevorderende organisatiestructuur kan voor een bedrijf een voorwaarde zijn voor de diffusie van de nieuwe ideeën uit de R&D-afdeling⁹. Kortom, een goede mix van diverse materiële en immateriële investeringen is een voorwaarde om optimaal gebruik te maken van de technologische mogelijkheden.

Kwantificering

Bij de kwantificering zijn de totale uitgaven van bedrijven aan de zes genoemde categorieën bepaald. Van de zesde categorie kon helaas alleen informatie over de organisatie-adviezen achterhaald worden. De cijfers hebben betrekking op zowel uitgaven voor de aanschaf van de betrokken diensten van derden als voor de eigen productie (eigen gebruik) van die diensten. Diensten die reeds in de 'gewone' investeringen verwerkt zijn, zijn niet meegeteld.

In de praktijk zal soms niet het geheel van de uitgaven aan een bepaal-

de categorie geactiveerd moeten worden, maar slechts een deel hiervan. Als voorbeeld kunnen de uitgaven aan marketing dienen. Een dagbladadvertentie van een grootwinkelbedrijf zal deels bedoeld zijn om de produkten uit de advertentie te verkopen (lopende kosten), terwijl anderzijds meer strategische doelen gediend worden, zoals het opbouwen of uitbreiden van naamsbekendheid (mogelijk een investering). De activeringsproblematiek blijft in dit artikel echter buiten beschouwing; alle uitgaven worden meegerekend. In navolging van het CPB zou eigenlijk van "uitgaven aan immateriële produkten met een investeringskarakter" gesproken moeten worden¹⁰.

Tabel 1 geeft een overzicht voor de jaren 1975 tot en met 1990. De investeringen in immateriële vaste activa blijken tussen 1975 en 1990 vrij sterk toegenomen te zijn. Uitgaven aan marketing en R&D waren gedurende de hele periode de belangrijkste posten, alhoewel hun aandeel in het totaal afgenomen is, van 70% in 1975 naar circa 63% in 1988. Een sterke stijging deed zich voor bij software (van 6 naar 14% van het totaal); de administratieve automatisering is dan ook in deze periode opgekomen. Ter informatie kan nog vermeld worden dat ruim de helft van de investeringen in immateriële vaste activa door de industrie gedaan wordt.

Tabel 2 geeft een vergelijking van de investeringen in immateriële vaste activa met die in goederen en met het bruto binnenlands produkt (bbp)¹¹. De tabel laat zien dat de investeringen in goederen¹² tussen 1975 en 1979 een vrij constant percentage van het bbp vormen, om daarna sterk in relatieve omvang te

7. VN, *Final draft of the Central Product Classification (CPC)*, New York, 1988.

8. M.C. Kaplan, *Intangible investment: an essay at international comparison*, Working paper OESO Industry Committee, Parijs, 1987.

9. S. Metcalf, *On diffusion, investment and the process of technological change*, bijdrage aan de OESO-conferentie Technology and Investment, Stockholm, 1990.

10. Deze werkwijze wordt ook internationaal toegepast. Zie ook CPB, *Economisch beeld 1991*, Den Haag, 1990.

11. Bbp volgens de Nationale Rekeningen; de reeds gepubliceerde cijfers zijn niet gecorrigeerd voor uitgaven die in dit artikel als investering in immateriële vaste activa benoemd zijn.

12. Bruto investeringen in vaste activa door bedrijven exclusief woningen.

Tabel 2. Investerings in immateriële vaste activa (iva) door bedrijven in relatie tot andere macro-economische grootbeden, in procenten

	1975	1979	1982	1985	1990
Inv. mva/bbp	11,8	12,2	10,0	11,7	14,1
Inv. iva/bbp	3,8	4,0	4,3	5,0	5,7
Inv. iva/inv. mva	32	33	43	42	40

Mva: materiële vaste activa, exclusief woningen.

dalen met een dieptepunt in 1982. Na 1982 neemt het aandeel van dit type investeringen weer toe tot een recordhoogte van 14,1%. Het belang van de investeringen in immateriële vaste activa in termen van het bbp stijgt in de betrokken periode gestaag van 3,8% in 1975 naar 5,7% in 1990. De laatste regel van de tabel laat zien dat de investeringen in immateriële vaste activa tot 1982 sterker groeien dan de investeringen in goederen om daarna, ondanks de sterke groei in de investeringen in goederen, te stabiliseren op ruim 40%.

Volgens de investeringstheorie zullen investeringen in tijden van economische zwakte geconcentreerd worden op kwaliteitsverhoging om op die manier via kostprijsverlaging of produktdifferentiatie zijn plaats in de markt te behouden. De gepresenteerde gegevens zijn in lijn met deze gedachte: investeringen in immateriële vaste activa hebben een duidelijk kwaliteitsaspect en blijken in de afgelopen vijftien jaar vrij stabiel toegenomen te zijn, alhoewel het groeipercentage ten tijde van de conjuncturele zwakte (begin jaren tachtig) duidelijk geringer is dan bij toenemende conjunctuur (eind jaren tachtig).

Internationale vergelijking

Vergelijking met cijfers uit andere landen is relatief moeilijk, onder andere in verband met definitieverschillen. Door de OESO is voor de periode 1975-1984 vergelijkingsmateriaal

gepubliceerd, waarin alleen R&D, marketing en software (samen goed voor 75% van het in tabel 1 genoemde totaal) een rol spelen. In tabel 3 worden de Nederlandse gegevens met die van enige andere OESO-landen vergeleken.

De tabel laat zien dat Nederland in OESO-verband geen slecht figuur slaat en min of meer in de pas loopt met de andere landen. Alleen de cijfers voor de VS wijken duidelijk af. Met name het hogere niveau van de marketingkosten in dit land is daarbij doorslaggevend.

Conclusies

De bovenstaande cijfers onderstrepen het toenemende belang van investeringen in immateriële vaste activa in de afgelopen vijftien jaar.

Weliswaar zijn de investeringen in goederen nog steeds veruit het belangrijkste, maar hun relatieve aandeel neemt af. Deze ontwikkeling kan een deel van de produktiviteitsparadox verklaren. Deze paradox heeft betrekking op het samengaan van sterke technologische ontwikkelingen en relatief lage economische groei in het afgelopen decennium. Investerings in immateriële vaste activa worden namelijk op dit moment in de Nationale Rekeningen als intermediaire kosten behandeld.

Wanneer de investeringsdefinitie uitgebreid zou worden naar investeringen in immateriële vaste activa zal de groei van het bbp bij een relatief sterkere groei van deze inves-

teringen hoger uitkomen dan bij de huidige werkwijze het geval is. Overigens geeft dit bij lange na niet de gehele verklaring: er valt nog een groot aantal oorzaken voor deze paradox aan te wijzen¹³.

Bij de gepresenteerde gegevens voor de uitgaven aan immateriële vaste activa kunnen enige kanttekeningen geplaatst worden. In de eerste plaats is nog geen poging gedaan om onderscheid te maken in investeringen en lopende uitgaven. Voor een zuivere vergelijking zal dit op den duur noodzakelijk zijn. Uit gegevens van een Fins onderzoek zou voorzichtig geconcludeerd kunnen worden dat ten minste vijftig à zestig procent van de uitgaven tot de investeringen gerekend zou moeten worden¹⁴. Verder hebben de bovengenoemde cijfers het nadeel dat ze deels 'artificieel' zijn: ze sluiten noch bij de Nationale Rekeningen, noch bij de bedrijfseconomische praktijk aan. Op grond van definitie- en waarderingsproblemen is men op beide terreinen tot nu toe voorzichtig met de uitbreiding van het investeringsbegrip. De erkenning van het investeringskarakter van sommige immateriële uitgaven blijkt echter op beide terreinen te groeien¹⁵, zodat verwacht mag worden dat deze categorie zowel in de jaarverslaggeving van bedrijven als in de statistische beschrijving van de economie meer aandacht zal krijgen. De omvang ervan rechtvaardigt die aandacht zeker.

Wim Vosselman

De auteur is medewerker van de hoofdafdeling Statistiek van industrie en bouw-nijverheid van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Het artikel is geschreven op persoonlijke titel.

Tabel 3. Investerings in immateriële vaste activa^a in procenten van het bbp

	1975	1980	1984
Verenigde Staten	4,2	5,0	6,2
Japan	2,4	2,9	3,5
Frankrijk	2,4	2,5	3,1
Nederland	2,9	3,1	3,5
Verenigd Koninkrijk	2,8	3,2	3,8
West-Duitsland	2,6	3,1	3,6

a. R&D, software en marketing.

Bron: OESO; M.C. Kaplan, op.cit., 1987.

13. Zie bij voorbeeld P.A. David, *Computer and dynamo: the modern productivity paradox in a not-too-distant mirror*, bijdrage aan de OESO-conferentie Technology and Investment, Stockholm, 1990.
14. Central Statistical Office Finland, *The intangible investment of industry in Finland 1987*, Helsinki, 1989.

15. Bij de laatste herziening van het SNA (System of National Accounts) is dit onderwerp uitgebreid aan de orde geweest, alhoewel besloten is om alleen software als investeringsgoed op te nemen. Illustratief voor de aandacht op het vlak van de bedrijfseconomie is bij voorbeeld het artikel 'Traas eist erkenning van het immateriële', *Financieel Economisch Magazine*, nr. 3, 1991, blz. 54-57.